

Андрій Ящук

доктор філософії з історії та археології,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу нумізматики,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Andrii Yashchuk

Ph.D. in History and Archeology
Senior Research Fellow,
Research Department of Numismatics,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**«САКСОНСЬКИЙ ГЕРКУЛЕС» НА ПОЛЬСЬКОМУ ТРОНІ:
ОБРАННЯ АВГУСТА СИЛЬНОГО КОРОЛЕМ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ,
ЗОБРАЖЕНЕ НА МЕДАЛЯХ НУМІЗМАТИЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ НМІУ**

**«SAXON HERCULES» ON THE POLISH THRONE: ELECTION
OF AUGUSTUS THE STRONG AS KING OF THE POLISH-LITHUANIAN
COMMONWEALTH DEPICTED IN MEDALS FROM THE NUMISMATIC
COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

Розглянуто групу з п'яти медалей з нумізматичної колекції НМІУ, що відображають події обрання 1697 року королем Речі Посполитої саксонського курфюрста Фрідріха Августа Сильного. Виявлено, що, попри представленість цих медалей у низці класичних німецьких і польських нумізматичних каталогів, вони рідко були предметами окремого джерелознавчого аналізу. Проаналізовано джерельний потенціал медалей, зокрема символічне відображення подій обрання та коронації 1697 року нового короля Польщі, розглянуто використані медальєрами символічні й алегоричні сюжети, їхню ідейну спрямованість та зв'язок з тогочасним мистецтвом. У ранньомодерну добу медалі часто були засобом популяризації (глюорифікації) особи монарха, його дій, відзначення важливих для монаршого дому й держави подій. Саме так це мистецтво використовували європейські державці, і саксонський курфюрст Фрідріх Август I не був винятком. Розкрито характер використання медальєрного мистецтва для уславлення володаря та поширення в такий спосіб інформації про його дії. Текст статті доповнює каталог означених медалей із характеристикою предметів та їхнім докладним описом.

Ключові слова:

медаль, медальєрика, коронація, Август II Сильний, Геркулес.

Abstract

The article examines a group of five medals from the numismatic collection of the National Museum of the History of Ukraine, which illustrate the events surrounding the election of Saxon Elector Frederick Augustus the Strong as King of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1697. Despite these medals being included in several classic German and Polish numismatic catalogs, they have seldom been analyzed as separate historical sources. The article explores the medals' source potential, focusing on their symbolic representation of the election and coronation of the new Polish king, the symbolic and allegorical motifs used by the medalists, their ideological significance, and their connection with the art of the period. During the early modern era, medals were often used to glorify monarchs, commemorate their actions, and mark significant events for both the ruling house and the state. European rulers, including Frederick Augustus II, employed this art form for these purposes. The article also discusses how medallion art was utilized to spread information about the ruler's deeds and legacy. The article includes a catalog of the medals under study, providing detailed descriptions and characteristics of the objects.

Keywords:

medal, medallion art, coronation, Augustus II the Strong, Hercules.

У нумізматичній колекції Національного музею історії України серед пам'яток західноєвропейського медальєрного мистецтва зберігається комплекс медалей, пов'язаних з історією східнонімецької землі Саксонії 17 – початку 20 ст. – спершу як герцогства у складі Священної Римської імперії, володар якого належав до кола князів, які обирали імператора (курфюрста), а від початку 19 ст. – королівства, спершу самостійного, а від 1871 року – у складі Німецької імперії. Завдяки особі саксонського курфюрста Фрідріха Августа I, обраного 1697-го королем Польщі під іменем Август II, історія Саксонії від кінця 17 ст. й до початку другої половини 18 ст. виявилася безпосередньо пов'язана з історією тогочасної Речі Посполи-

тої. Частина цього комплексу «саксонських медалей» належить до періоду 1697–1763 років особистої унії Речі Посполитої та Саксонії, початок якій заклав Август II та продовжив за свого правління його син, Август III. У цій статті ми хотіли проаналізувати джерельний потенціал обраної групи медалей з нумізматичної збірки НМІУ, водночас показавши, як саме наприкінці 17 ст. засобами медальєрного мистецтва уможливилось відображення подій тогочасного політичного життя, уславлення особи правителя держави та його дій.

Аналіз досліджень. Через специфіку походження польського короля Августа II із саксонських курфюрстів з Альбертинської гілки династії Веттінів монети й медалі, видані за його правлін-

ня, швидко стали об'єктом зацікавлення з боку як польських, так і німецьких нумізматів. Зокрема, перший нумізматичний каталог, в якому були вміщені всі медалі, що розглядаються в нашій розвідці, видали ще за правління короля Августа II – «*Saxonia Numismatica*» Вільгельма Ернеста Тенцеля (два видання: 1705 та 1714 років)¹. Прикметно також, що праця Тенцеля – єдиний з дотичних до теми статті німецьких нумізматичних каталогів, має зображення (гравюри) всіх представлених у ній медалей, включно із зазначенням гуртових написів. За роботою Тенцеля хронологічно розташовані каталоги саксонських медалей Карла Вільгельма Дассдорфа (1801)², тритомний каталог нумізматичної колекції Крістіана Леберехта фон Ампаху (1833–1835), в якому медалі й пам'ятні монети часів Августа II було зібрано переважно в третьому томі³, каталог колекції Отто Мерзебургера (1894), що вирізняється передусім зазначенням оцінки рідкості вміщених до нього монет і медалей⁴, і каталог зібрання саксонського гофрата Августа Моріца Енгельгардта (том V, присвячений зокрема й медалям часів Августа II, 1909)⁵.

Обрані для розгляду медалі згадано також у класичних польських нумізма-

тичних каталогах 19 ст. – Фелікса Бентковського (1830)⁶, Едварда Рачинського (1841; виділено фактично окремий том каталогу винятково для медалей періоду правління королів із саксонської династії)⁷ та Емеріка Гуттен-Чапського (1872)⁸. Найповнішу інформацію серед них містить саме каталог Е. Гуттен-Чапського завдяки деталізованим відомостям про представлені в ньому медалі: ретельним описам, характеристикам розміру й ваги, оцінці ступеня рідкості, а також зв'язку з іншими нумізматичними каталогами. Водночас каталог Е. Рачинського вирізняється доповненням опису медалей розгорнутими історичними довідками з їхньої тематики або навіть публікацією пов'язаних документів, що глибше розкривають історію тієї чи тієї медалі.

Окрім власне нумізматичних каталогів, обрані для розгляду медалі потрапляли в поле зору досліджень, присвячених історії монетної справи й медальєрики. Так, саксонський історик Райнард Грюнд розглянув історію розвитку медальєрного мистецтва Саксонії на Дрезденському монетному дворі в 17 ст., описавши роботи медальєрів та вплив загальних тенденцій європейського мистецтва на стиль і тематику саксонських медалей⁹. Окремим розділом у

¹ Tentzel W. E. *Saxonia Numismatica*. Albertinische Linie. 3. Teil. (reprint der 2. Aufl. Dresden, 1714). – Berlin: transpress VEB, 1981.

² Dassdorf K. W. *Numismatisch-historischer Leitfaden zur Übersicht der sächsischen Geschichte: nach dem von Teubernschen hinterlassenen Münz-Cabinet mit einer historisch-literarischen Einleitung*. – Dresden, Leipzig: Weigel, 1801.

³ *Numophylacium Ampachianum: d.i. Verzeichniss der von... Christian Leberecht von Ampach hinterlassenen Münz- und Medaillen- Sammlung*. III. Abtheilung. – Naumburg, 1835.

⁴ *Sammlung Otto Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen*. Albertinische und ernestinische Linie. – Leipzig: Zschiesche & Koeder, 1894.

⁵ *Die Hofrath Engelhardt'sche Sammlung sächsischer Münzen und Medaillen*. V. Teil. – Leipzig: Zschiesche & Köder, 1909.

⁶ Bentkowski F. *Spis medalow Polskich*. – Warszawa, 1830.

⁷ Raczyński E. *Gabinet medalow Polskich oraz tych ktory sie dziejow Polski tyca poczawszy od wstapienia na tron Augusta II az do zgonu syna jego Augusta III (1697–1763)*. – Poznan, 1841.

⁸ Hutten-Chapski Emeric. *Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises*. – Vol. II. – St.-Petersbourg – Paris, 1872.

⁹ Grund R. *Die Entwicklung der Medaillenkunst an der Münzstätte Dresden im 17. Jahrhundert*. – Gütersloh: Verlag B. Strothotte, 1996.

своїй праці Р. Грюнд подає каталог медалей, випущених на монетному дворі в Дрездені в 17 ст.

У польській історіографії медальєрному мистецтву часів правління першого короля Польщі із саксонської династії присвячена книжка Яна Густава Рокіти «Медальєрика на службі двору курфюрста й короля Августа II Веттіна. Функція пропаганди в медалях 1697–1733 років»¹⁰. Основним фокусом дослідження Я. Рокіти стало виявлення ідей, закладених у сюжети медалей часу правління короля Августа II, та їх аналіз на основі порівняння зі зразками тогочасного образотворчого мистецтва або античними сюжетами. Праця виросла з бажання її автора написати серію статей щодо сюжетів медалей часу правління Августа Сильного, тому в результаті набула форми низки нарисів, присвячених сюжетам окремих медалей або груп медалей, пов'язаних між собою через їхню належність до особи монарха та його епохи.

У нумізматичній збірці Національного музею історії України зберігається п'ять різносюжетних медалей, пов'язаних з подіями обрання Августа II Сильного королем Польщі, а також подіями, що безпосередньо передували їм і були ними зумовлені. До цих артефактів належать: вітальна медаль 1694 року від столичного міста Дрездена новому курфюрсту Фрідріху Августу (в її сюжеті вперше використовується образ Августа як «Саксонського Геркулеса»), дві коронаційні медалі 1697 року (різного типу) на честь обрання та коронації Августа II, сатирична медаль 1697 року на претензії принца Бурбона-Конті (головного конкурента саксонського курфюрста Фрідріха Августа) на польський трон

та видана 1699 року медаль на пошану Відукінда Саксонського, легендарного короля саксів, який першим прийняв християнство від імператора Карла Великого (медаль, покликана сприяти символічній легітимації Августа II як короля, а не лише курфюрста). Фактично, перша й остання з п'яти означених медалей є дотичними до подій 1697 року, але завдяки їх розгляду ми отримуємо ширшу картину історичної події в усій сукупності її причинно-наслідкових зв'язків.

За виразом польського нумізмата Ришарда Керснорського, у середні віки монета разом зі своїм основним призначенням як засобу грошового обігу відігравала функцію тогочасних «масмедіа»¹¹. Монета містила зображення, написи, знайомила користувачів з виглядом тих людей, міст, тварин, рослин тощо, яких вони могли ніколи й не побачити у своєму житті на власні очі. Починаючи з доби Відродження, частину цієї функції – «масмедіа» – перебирає на себе медаль. Із суттєвою відмінністю: інформаційна функція монети була радше побіжною, оскільки впливала не з основного її призначення, а з масовості випуску; водночас для медалі була характерна зворотна ситуація: медалі випускали на відзначення важливої події або особи саме з метою поширення інформації про них, проте кількість медалей зазвичай становила неспівмірно меншу частку проти монетної маси. Загалом як засіб передавання інформації медаль наприкінці 17 ст. була «медіа», але не масовим – з огляду на обмеженість тиражів випуску й використання складних для сприйняття масовою аудиторією мистецьких образів, розуміння яких передбачало певне оз-

¹⁰ Rokita J. G. Medaliertwo w sluzbie dworu elektorskiego i krolewskiego Augusta II Wettyna. Funkcje propagandowe medali z lat 1694–1733. – Warszawa, 2022.

¹¹ Kiersnowski R. Moneta w kulturze wiekow srednich. – Warszawa: Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1988. – S. 9.

найомлення зі спадком античної культури (тобто передбачало певну елітарність реципієнта).

Монетний двір Дрездена заснував курфюрст Август (1553–1586) після перенесення виробництва з Фрайберга до столиці герцогства 1556 року. У першій половині 17 ст. Дрезденський монетний двір встиг перетворитися на один із центрів медальєрного мистецтва в Німеччині, з роботою на ньому вже були пов'язані імена таких медальєрів, як Гербарт фон Люнен, Рупрехт Ніклас Кіцкац, Пауль Вальтер, а з другої половини 17 ст. – Йоганн Каспар Хекнер, Ернест Каспар Дюрр, Мартін Генріх Омейс¹².

Наприкінці 17 ст. медальєрику почали розглядати як один зі зручних інструментів поширення відомостей про події державного й придворного життя. Медалі стали засобом популяризації особи монарха, його дій, відзначення важливих для королівського дому й держави подій. У такий спосіб це мистецтво використовували європейські державники, і курфюрсти Саксонії не були винятком. Зауважмо, що медалі виступали засобом поширення інформації про дії монарха (Августа II) й ушлякнення його особи (або дискредитації ворогів), тому їхня тематика не може вважатися «об'єктивним поглядом», але водночас зосереджує в собі інформацію щодо історичних подій, популярних стилів у тогочасному мистецтві, уявлень сучасників про верховну владу, право на владу, визнання її легітимності, навіть уявлення про смішне та способи жартування.

Фрідріх Август народився 1670 року в Дрездені, був другим сином саксонського курфюрста Йоганна Георга III

(знаного завдяки хисту до військової справи як «Саксонський Марс»). Після смерті батька 1691-го трон курфюрста дістався його першому сину й старшому брату Фрідріха Августа – Йоганну Георгу IV. Новий герцог правив недовго – 1694 року він помер від віспи, поступившись тронем молодшому брату¹³.

На честь сходження на престол Фрідріха Августа I міський магістрат Дрездена замовив виготовлення спеціальної вітальної медалі¹⁴. Лицьовий бік медалі має звичну для барокових медалей форму – профільне погрудне зображення портрета правителя з легендою по краю поля, його іменем і титулом. Зворотний бік медалі містить цікавий символічний сюжет, що відображає прізвисько «Саксонський Геркулес», яке змолodu отримав Фрідріх Август за надзвичайну фізичну силу. На передньому плані зображено постать античного героя Геркулеса в лев'ячій шкурі та з палицею, який спирається на обеліск із ерцмаршальським гербом, увінчаним шапкою курфюрста. На другому плані – краєвид Дрездена з мостом через Ельбу. Герой зображений на повний зріст, ніби затуляючи собою місто. Легенда «HERCULES SAXONICUS •» підкреслює загальний сенс композиції. Зміст медалі добре прочитується як ушлякнення нового правителя.

У нумізматичній збірці НМІУ зберігається медаль, виконана із цинку, проте загалом відоміші її варіанти зі срібла й бронзи. Автор медалі – Філіпп Генріх Мюллер (1654–1719), відомий німецький медальєр родом з Аугсбурга. Створив цілу низку пам'ятних медалей про події тогочасної німецької історії, пов'язані з

¹² Grund R. Вказ. праця. – S. 21, 25, 51–85.

¹³ Piltz G. August der Starke. Träume und Taten eines deutschen Fürsten Biografie. – Berlin: Verlag Neues Leben, 1986. – S. 28–32.

¹⁴ Sommer D. Fürstliche Bauten auf sächsischen Medaillen: Studien zur medialen Vermittlung landesherrlicher Architektur und Bautätigkeit. – Berlin: Lukas Verlag, 2007. – S.301; Czok K. Am Hofe Augusts des Starken. – Leipzig: Edition Leipzig, 1989. – S. 36–37.

Англією, Австрією, Францією, Нідерландами, Венецією, Росією. Більшість робіт виготовив, працюючи в Нюрнберзі.

Відтоді образ Геркулеса став основним для позначення Фрідріха Августа. Згодом цей образ використали й на одній з коронаційних медалей після обрання саксонського курфюрста королем Польщі.

17 червня 1696 року помер Ян III Собеський, король польський і великий князь Литовський. На час до обрання нового короля інтеррексом став примас Польського королівства, архієпископ Міхал Радзейовський. Оскільки в Речі Посполитій іноземцям також дозволялося претендувати на польську корону, Фрідріх Август вирішив скористатися цим як можливістю підвищити свій статус й отримати ширший політичний суверенітет. Як саксонський курфюрст він належав до групи князів Священної Римської імперії, які безпосередньо обирали імператора (місце якого ще з першої половини 15 ст. міцно тримала за собою династія Габсбургів). Здобуття королівського титулу, до того ж поза межами імперії, мало зробити Августа цілком самостійною політичною фігурою, майже рівноправною імператору. Підвищення статусу завдяки здобуттю королівської корони поза межами імперії було типовим політичним кроком для німецьких князів на межі кінця 17 – початку 18 ст. Подібної мети тоді ж прагнув досягти курфюрст Ганновера, Ернест Август, син якого – Георг I – згодом, 1714 року, став королем Великої Британії, або курфюрст Бранденбурга, Фрідріх, який добився статусу «короля в Пруссії» та 1701 року коронувався в Кенігсберзі¹⁵.

15 травня 1697-го у Варшаві відбувся елекційний сейм для обрання нового

короля Польщі. До початку сейму Август міг розраховувати не більше ніж на чверть від усіх голосів шляхти. Основним кандидатом на корону, з огляду на потужні профранцузькі настрої в Польщі (ще за правління Яна III Собеського), вважався французький принц Франсуа Луї де Бурбон-Конті. Проте для Августа основною перепорою на шляху до польського трону стало віросповідання.

Передумовою для здобуття польської корони для Августа мав стати його перехід з лютеранства до католицизму. Починаючи з 16 ст., Саксонія вважалася «батьківщиною Реформації», оскільки її курфюрсти свого часу взяли реформатора Мартіна Лютера під свій суверенний захист і очолили Шмалькальденську лігу – оборонний союз протестантських князів і міст. Саксонці побоювалися, що окатоличення їхнього курфюрста може призвести до повторного окатоличення їхньої країни. Щоби здолати цю перепорою, 2 червня 1697 року Август Сильний перейшов до католицизму у австрійській придворній каплиці поблизу Відня. Водночас представникам саксонських станів було обіцяно, що перехід курфюрста в іншу конфесію є його «особистою справою» та ніяк не вплине на віросповідання в самій Саксонії¹⁶.

Для підвищення шансів свого сюзерена саксонський посланець у Варшаві, граф Якоб Генріх фон Флеммінг, вдався до несподіваної тактики – передусім почав підтримувати все нових і нових кандидатів, розраховуючи на те, що голоси розпорозяться поміж ними, і певного переможця буде важко визначити. Свої права на корону заявили зокрема: князь Лівіо Одескальчі (племінник Папи римського Інокентія XI), князь Людвік Собеський (син померлого короля Яна III Собеського) й німецькі князі – курфюрст

¹⁵ Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – С. 200-201.

¹⁶ Piltz G. Вказ. праця. – S. 57.

Йоганн Пфальцський, герцог Леопольд Лотарингський, маркграф Людвіг Вільгельм Баден-Баденський, курфюрст Макс II Баварський – загальна кількість кандидатів на корону досягла восьми претендентів. З іншого боку, Я. Флеммінг активно застосовував підкуп виборців на підтримку Августа (загалом на це було витрачено близько 39 млн рейхсталерів). Та, навіть попри зусилля Я. Флеммінга, 27 червня 1697 року шляхта, яка зібралася на сеймі, з невеликою перевагою над Августом обрала новим королем принца Бурбона-Конті. Того самого дня примас Міхал Радзейовський оголосив його королем¹⁷.

У відповідь на це Станіслав Домбський, єпископ Куявський, який був заступником інтеррекса, оголосив новим королем Августа, до чого його спонукала партія, що підтримувала обрання саксонського курфюрста. За відсутності обраного королем принца Конті Август із саксонським військом 31 липня зайняв Краків, а 15 вересня Станіслав Домбський, єпископ Куявський, коронував саксонського курфюрста Фрідріха Августа I королем Польщі Августом II з виголошенням тим присяги «*Pacta conventa*»¹⁸.

У символічній, хоч і досить компліментарній, формі обставини обрання короля Августа II передає коронаційна медаль 1697 року. Її створив Георг Гауч, німецький медальєр кінця 17 – початку 18 ст. Із 1683-го до 1712 року він працював на монетному дворі в Нюрнбергу на Кляйнерта й Лауффера, які випускали серії медалей; пізніше осів у Відні, де продовжив роботу медальєра та гравера. Відомий завдяки низці медалей, виготовлених на замовлення англійського, австрійського, саксонського,

шведського, бранденбурзького й інших монарших дворів Європи. Г. Гауч створив ряд коронаційних медалей для англійського короля Вільгельма III (1689), австрійських імператорів Леопольда I (1697) та Йозефа I (1703), польського короля Августа II (1697) і першого короля Пруссії, Фрідріха I (1703); а також низку медалей, присвячених подіям і полководцям Війни Аугсбурзької ліги проти Франції (1688–1697), війни за іспанську спадщину (1701–1714) та Великої Північної війни (1700–1721) – зокрема перемогам шведського короля Карла XII¹⁹.

На лицьовому боці медалі, що її розробив Г. Гауч, зображений у правобічний профіль саксонський курфюрст Фрідріх Август – у кавалерійському обладунку, горностаєвій мантії та високій перуці. По краю поля зображення супроводжує легенда: «FRID • AVG • D • G • ELECT • SAX • – IN REGEM POLON • ELECT • 1697» («Фрідріх Август Божою милістю електор Саксонський – на королівство Польське обраний 1697 року»).

Зворотний бік медалі містить цікаве алегоричне зображення. У центрі поля бачимо дві постаті в повний зріст: ліворуч – Августа Сильного в тому самому обладунку та перуці, що й на лицьовому боці, але зодягнутого зверху в лев'ячу шкуру та з палицею в руці (тобто в образі античного героя Геракла або Геркулеса); праворуч від нього – жіночу фігуру, яка, схилившись у напівпоклоні, підносить Августу королівську корону на подушці. Біля ніг Августа-Геркулеса – тулуб переможеної гідри з відтятими головами. По верхньому краю поля медалі над зображеними в центрі посталями міститься легенда: «NEC ME – LABOR ILLE GRAVABIT •» (цитата з поеми Вергілія «Енеїда», яку можна перекласти і

¹⁷ Piltz G. Вказ. праця. – S. 59–61.

¹⁸ Rokita J. G. Вказ. праця. – S. 53-54.

¹⁹ Forrer L. Biographical dictionary of medallists, coins-, gem- and seal-engravers, mint-masters & C. – Vol. II. – London: Spink & Son Ltd, 1904. – P.441-442.

як «Цей тягар мене не обтяжить», і як «Ця праця мені не тяжка»). У нижньому секторі медалі – легенда «HERCVLI / SAXONICO •» («Саксонський Геркулес»).

Сцена, зображена на звороті медалі, містить натяк на відомий з античної міфології один із дванадцяти подвигів Геракла (Геркулеса) – перемогу над гідрою, багатоголовим хтонічним чудовиськом, що жило в Лернейських болотах. Здолати лернейську гідру вважалося майже неможливим, оскільки замість стятих голів у неї відразу виростали нові. Гераклу це вдалося лише з допомогою вірного товариша, який присмалював шию кожної стятої голови, аби на цьому місці знову не виростала нова. З доби Відродження означений міфічний образ почали використовувати як алегорії на змови, інтриги й заколоти – які зазвичай ширяться потай та які неможливо знищити одним ударом.

Офіційно обраний королем на елекційному сеймі принц Конті зміг прибути морем до берегів Польщі тільки 26 вересня 1697 року. Він разом із французьким корпусом під командуванням Жана Бара став на рейді Гданська й розіслав звідти універсали до вірної йому шляхти. Однак заклики принца Конті не здобули достатньої підтримки, а на суходолі вже збиралися вірні Августу II сили. Зваживши на обставини, Конті вирішив не вступати у збройну боротьбу за престол і 9 листопада відправився у зворотнє плавання до Франції²⁰.

Невдалій спробі французького принца забрати польську корону у свого саксонського конкурента присвячена сатирична медаль 1697 року, що не має підпису. У деяких нумізматичних каталогах її автором вказують нюрнберзького медальєра під іменем Вагензейль²¹.

Сатирична медаль на претензії принца Конті у своєму мистецькому наповненні також спирається на античні алегорії й цитати з «Енеїди» Вергілія. На її лицьовому боці зображено готовий до бою стрій пікінерів з командиром та барабанщиком; на барабані – герб принца Конті. Легенда по краю: «ACUTA CUSPIDE CONTOS EXPEDIUNT.» – цитата з «Енеїди» (книга V: вірші 208-209), дослівно означає: «Підготували залізні списи й гаки гострокутні»; але, зважаючи на співзвучність слова «CONTOS» з іменем принца Конті, її можна сприймати і як «Гострі списи контисти лаштують». На звороті медалі зображено краєвид із саксонською фортецею Кенігштайн, також зазначено дату випуску медалі: «MDCXCVII •» (1697) й легенду: «NON EXUPERABILE SAXUM.»; дослівний переклад – «Непохитна скеля», але, через певну фонетичну подібність слова «скеля» латиною до назви землі Саксонія, її можна сприймати і як «непохитна Саксонія». Гурт медалі містить напис, що теж є цитатою з «Енеїди» (книга XI: вірші 615-616): «EXCUSSUS ACONTEUS FULMINIS IN MOREM.» (дослівно «Аконтей вилітає так, ніби громом убитий»), яку через фонетичну подібність імен «Аконтей» і «Конті» можна розуміти і як «Контисти розтросені так, наче блискавкою вбиті»²².

Призначення медалі загалом – висміювання спроби принца Конті посісти польський трон у протистоянні із саксонським курфюрстом. Образ Саксонії у вигляді фортеці на скелі було обрано дуже влучно – з одного боку, фортеця Кенігштайн ще з 16 ст. була однією з головних твердинь саксонських курфюрстів, певним уособленням їхньої міці, а з іншого – образ неприступної фортеці на скелі допускав фо-

²⁰ Rokita J. G. Вказ. праця. – S. 54.

²¹ Raczynski E. Вказ. праця. – S. 36-37.

²² Sommer D. Вказ. праця. – S. 303.

нетичну гру слів латиною (Saxonia – Saxum).

Окрім згаданої медалі авторства нюрнберзького медальєра Г. Гауча на честь коронації Августа II, 1697 року було випущено також офіційні медалі, розроблені й карбовані безпосередньо на Дрезденському монетному дворі – роботи саксонського медальєра та гравера Мартіна Генріха Омейса (1650–1703). Загалом на честь коронації М. Г. Омейс розробив два варіанти медалі, що мають однакові зображення портретного профілю правителя та його герба, проте відрізняються між собою легендою на лицьовому боці (у першому варіанті ім'я нового короля Польщі передано як Фрідріх Август, у другому – як Август II)²³; у нумізматичній збірці НМІУ зберігається другий варіант цієї медалі.

На лицьовому боці медалі зображено профільний портрет короля Августа II в кавалерійському обладунку, хутряній мантиї та лавровому вінку. Легенда: «AUGUSTUS • II • – D • G • REX • POLON • & • M • D • L •» («Август II – Божою милістю король Польський і великий князь Литовський»). На звороті медалі вміщено королівський герб Августа II: щит чотиридільний, зі щитком; щиток, увінчаний шапкою курфюрста, розтятий надвоє, на правому полі – схрещені мечі поверх перетятого поля, на лівому – рутовий вінець у перев'яз поверх поля з п'ятьма смугами. У першому і четвертому полях герба коронований орел праворуч, у другому й третьому – озброєний вершник із занесеним праворуч мечем. Щит увінчаний королівською короною та оточений пальмовими гілками. Легенда медалі доповнює зображення герба й пояснює його: «SAC • ROM • IMP • ARCHIM • ET

• ELECT • SAXON • / ELECT • D • 27 • IUN • CORONAT • D • 15 • SEPT • ANNO • 1697 •» («Священної Римської імперії ерцмаршал та електор Саксонський / обраний дня 27 червня, коронований дня 15 вересня року 1697»).

Власне позначення підвищення статусу державця на медалі М. Г. Омейса передано через зображення герба: на чотиридільний герб Речі Посполитої (у першій і четвертій чвертях якого – герб Польського королівства, а в другій і третій чвертях – герб Великого князівства Литовського) накладено щиток зі спадковим гербом саксонського курфюрста, який став новим королем (у першому полі – спадковий герб ерцмаршала Священної Римської імперії, титул, що належав курфюрстам Саксонії, у другому – власне герб саксонського герцогства). Легенда над зображенням фактично «пояснює» герб – ерцмаршала й електора (герб у щитку, увінчаний шапкою курфюрста) обрали та коронували монархом Речі Посполитої (чотиридільний герб із польським орлом та литовською «Погонєю»); водночас королівська корона, що вінчає герб, композиційно розташована в самому центрі медального поля – підкреслюючи основну ідею медалі.

М. Г. Омейс розпочав службу на Дрезденському монетному дворі 1671 року, одночасно з Ернестом Каспаром Дюрром, з яким вони разом навчалися мистецтву гравіювання. У спільній роботі (до 1680) з Е. К. Дюрром, основною спеціальністю якого було гравіювання по міді, спеціальністю М. Г. Омейса стало гравіювання гербів²⁴. І саме через зображення герба, вміщене на звороті медалі, М. Г. Омейс передав її основну ідею – набуття саксонським курфюрстом (князем Священної Рим-

²³ Grund R. Вказ. праця. – S. 312-313.

²⁴ Forrer L. Biographical dictionary of medallists, coins-, gem- and seal-engravers, mint-masters & C. – Vol. IV. – London: Spink & Son Ltd, 1909. – P. 321-322.

ської імперії) статусу короля, суверена, цілком самостійного від імператора.

Тематично підбірку медалей, пов'язаних з обранням Августа II Сильного королем Речі Посполитої, завершує ще одна робота М. Г. Омейса 1699 року, присвячена Відукінду Саксонському (або «Королів створюють королі»). Ця медаль, випущена за два роки після коронації Августа II, мала правити за візуалізацію своєї рідної легітимації набуття курфюрстом Саксонії статусу короля. Такій меті повинно було сприяти вибудовування символічного правонаступництва від Відукінда Саксонського (755–807) – знаменитого вождя саксів, який очолював опір франкському завоюванню та організував низку повстань проти імператора Карла Великого. У 785 році він здався Карлу, перейшов у християнство й отримав помилування, ставши першим християнським правителем саксів. Ідею, що Август має й історичне право на королівський титул як правонаступник Відукінда, М. Г. Омейс передав засобами медальєрного мистецтва.

Медаль містить на лицьовому боці погрудний профільний портрет короля Августа II в королівській короні, обладунку й мантиї з легендою «D • G • FRID • AUGUST9 POLONIARUM REX, SAX • DUX & ELECT •» («Божою милістю Фрідріх Август, польський король, саксонський герцог і курфюрст»); на звороті медалі в подібний спосіб зображено Відукінда Саксонського – у високому вінці й підбитій хутром мантиї, з легендою «WITTEKIND9 ANGRIVARIORUM REX, SAX: PROCERUM DUX •» («Відукінд, ангрійський король, саксонський високий герцог»). На гурті медалі – напис «REGES CREANTUR REGEBUS •» («Королів створюють королі»). Подібність зображених із двох боків державців підкреслюється як схожістю їхніх профільних портретів

(державець у короні й мантиї), так і в уподібненні титулатури в легенді медалі – Фрідріх Август «польський король, саксонський герцог і курфюрст», а Відукінд – «ангрійський король, високий саксонський герцог». Сміслові поєднання обох образів закріплюється гуртовим написом «Королі породжують королів», що увиразнює ідею: Август є продовжувачем справи Відукінда й гідний права на корону, бо в історії Саксонії вже був свій правитель-король.

Для зображення Відукінда М. Г. Омейс, найімовірніше, використав гравюри з книг 16 ст., передусім праці Йоганна Агріколи 1599 року, присвяченої правителям Саксонії від 842 до 1599-го²⁵. На них легендарний саксонський вождь так само зображений у високому вінці й мантиї з подібного ж виду, як і на медалі М. Г. Омейса.

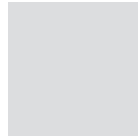
Отже, означений комплекс медалей з нумізматичної колекції НМІУ дозволяє проілюструвати через своєї рідну мистецьку форму історичні події обрання 1697 року королем Речі Посполитої саксонського курфюрста Фрідріха Августа I. Відомий у Польщі під іменем Август II Сильний, він започаткував понад шістдесятирічний період особистої унії між Річчю Посполитою та Саксонією, який продовжив за свого правління його син, король Август III. Розглянувши групу з п'яти медалей, що зберігаються в колекції НМІУ, ми побачили, як саме та власне якими мистецькими засобами історичні події можуть фіксуватися в зображеннях на бароковій медалі.

Медалі, що розглядалися, мають значний джерельний потенціал для відображення історичних подій обрання 1697 року Августа II королем Речі Посполитої. Закарбована в них інформація відбиває передусім «саксонський» погляд на події, водночас передбачає звеличення свого правителя, виправдання та уславлення його дій. Окрім того, за-

²⁵ Rokita J. G. Вказ. праця. – S. 85–88.

соби передавання цієї оптики розкривають характерні для образотворчого мистецтва кінця 17 ст. образи – використання алегорій, базованих на рецепції античної культури, прямих цитат із

творів античних класиків, донесення ідей через геральдичні образи, пояснення сучасних випуску медалей подій та їхня символічна легітимація через історичний прецедент.

КАТАЛОГ

1. Вітання Дрездена новому курфюрсту Фрідріху Августу I.

1694 р.

Священна Римська імперія, курфюрство Саксонія, Дрезден.

Автор: Р•Н•М• – Філіпп Генріх Мюллер (1654–1719), медальєр.

Цинк, карбування, вага: 27,8 г, діаметр: 48 мм.

Інв. № MDAR-713.

Лицьовий бік. У центрі поля – погрудне, правобічне профільне портретне зображення Фрідріха Августа Сильного в античному обладунку. По зрізу портрета: «Р•Н•М•». По краю поля – легенда «FRID•AUG•D•G• – DUX SAX• ET ELECT•» («Фрідріх Август Божою милістю – герцог Саксонський і курфюрст»).

Зворотний бік. У центрі поля – фігура Геркулеса в повний зріст у лев'ячій шкурі; лівою рукою він тримає палицю та спирається на постамент із гербом ерцмаршала імперії: у пересіченому полі – два схрещені мечі, щит увінчано шапкою курфюрста. На тлі – краєвид міста Дрездена з мостом через річку Ельбу. По верхньому краю поля – легенда «HERCULES – SAXONICUS•» («Геркулес Саксонський»); у нижньому секторі – легенда у два рядки: «IN MEMOR• ELECT• / A• MDCXCIV•» («У пам'ять обрання / року 1694»).

Гурт: напис «IN MOTV IMMOTVS NEC FRAVS VIRTVTIBVS OBSTAT +».**Література:** Tenzel 73.I; Ampach 14935; Merseburger 1355; Engelhardt 1198; Sommer KFS 1694.**2. Сатира на претензії принца Конті на польський трон.**

1697 р.

Священна Римська імперія, Нюрнберг.

Автор: Вагензейль, медальєр (без підпису).

Срібло 958, карбування, вага: 36,2 г, діаметр: 42 мм.

Інв. № MDAR-508.

Лицьовий бік. У центрі поля до атаки готується рота пікінерів з барабанщиком й офіцером на чолі. На барабані – герб принца Конті: у полі з вузькою облямів-

кою три лілії з брусом у правий перев'яз, щит увінчує корона принців крові. По верхньому краю поля – легенда «ACUTA CUSPIDE CONTOS EXPEDIUNT.» (дослівно «Підготували залізні списи й гаки гострокутні», але можна розуміти і як «Гострі списи контисти лаштують»).

Зворотний бік. У центрі поля – краєвид на вигин річки Ельби, над нею – фортеця на скелі; по схилу скелі – підпис «KONIGSTEIN.» («Кенігштайн»). По верхньому краю поля – легенда «NON EXSUPERABILE SAXUM.» («Нездоланна скеля», що також можна розуміти як «Нездоланні саксонці»). У нижньому секторі – дата «(I)I(X(VII)•» («MDCXCVII», тобто 1697).

Гурт: легенда «* EXCUSSUS ACONTEUS FULMINIS IN MOREM» (дослівно «Аконтей вилітає так, ніби громом убитий», що можна розуміти і як «Контисти розтросчені так, наче блискавкою вбиті»).

Література: Tenzel 76.VI; Dassdorf 1074; Bentkowski 298; Ampach 15000; Raczynski 291; Hutten-Chapski 2607 (R4); Merseburger 1409 (R); Sommer KFS 1697.

3. Обрання та коронація Августа II королем Польщі.

1697 р.

Священна Римська імперія, курфюрство Саксонія, Дрезден.

Автор: МНО – Мартін Генріх Омейс (1650–1703), саксонський медальєр.

Срібло 958, карбування, вага: 58,1 г, діаметр: 49 мм.

Інв. № MDAR-490.

Лицьовий бік. У центрі поля – погрудний, правобічний профільний портрет короля Августа II в кірасі, хутряній мантії та лавровому вінку. По зрізу портрета – монограма «МНО». По краю поля – легенда «AUGUSTUS•II• – D•G•REX•POLON•&•M•D•L•» («Август II – Божою милістю король Польський і великий князь Литовський»).

Зворотний бік. У центрі поля в круглому щиті – королівський герб Августа II: щит чотиридільний зі щитком, увінчаним шапкою курфюрста; щиток розтятий, у першій частині поверх перетятого поля – два схрещені мечі; у другій поверх смугастого поля – корона в правий перев'яз; у першій і четвертій чвертях основного поля – коронований орел, у другій і третій – вершник із занесеним праворуч мечем. Герб увінчаний короною та обвитий лавровим гіллям. По краю поля – легенда півколом у два рядки «SAC•ROM•IMP•ARCHIM•ET•ELECT•SAXON• / ELECT•D•27•IUN• CORONAT•D•15•SEPT•ANNO•1697•» («Священної Римської імперії ерцмаршал й електор Саксонський / обраний дня 27 червня, коронований дня 15 вересня року 1697»).

Гурт: гладенький.

Література: Tenzel 75.V; Dassdorf 1061; Ampach 14986; Raczynski 273; Hutten-Chapski 2590 (R3); Merseburger 1395 (R); Grund O 1697/03.

4. Коронація Августа II королем Польщі.

1697 р.

Священна Римська імперія, Нюрнберг.

Автор: G H • – Георг Гауч, нюрнберзький медальєр кінця 17 – початку 18 ст.
Срібло 875, карбування, вага: 27,8 г, діаметр: 48 мм.

Інв. № MDAR-495.

Лицьовий бік. У центрі поля – погрудний, правобічний профільний портрет курфюрста Августа Сильного в обладунку й горностаєвій мантиї. По зрізу портрета – іменник медальєра «G H •». По краю поля – легенда «FRID•AVG•D•G•ELECT•SAX• – IN REGEM POLON•ELECT•1697» («Фрідріх Август Божою милістю електор Саксонський – на королівство Польське обраний 1697»).

Зворотний бік. У центрі поля – постать Августа Сильного в образі Геркулеса – в обладунку, лев'ячий шкірі та з палицею в руці, під його ногами – тіло обезголовленої гідри; він приймає від жінки (алегоричне втілення Польщі) піднесену на подушці корону. У нижньому секторі – напис у два рядки «HERCVLI / SAXONICO •». По краю поля – легенда «NEC ME – LABOR ILLE GRAVABIT•» («Цей тягар мене не обтяжить» або «Ця праця мені не тяжка»).

Гурт: гладенький, напис «EXPERTITVR EN VICIT DENIQVE» («Проїшов випробування та зрештою переміг»).

Література: Tenzel 75.II; Ampach 14983; Dassdorf 1059; Hutten-Chapski 2588 (R2); Merseburger 1390; Engelhardt 1219; Raczynski 266.

5. Август Сильний і Відукінд Саксонський («Королів створюють королі»).

1699 р.

Священна Римська імперія, курфюрство Саксонія, Дрезден.

Автор: MHO – Мартін Генріх Омейс (1650–1703), саксонський медальєр.
Срібло 958, карбування, вага: 43,7 г, діаметр: 43,5 мм.

Інв. № MDAR-517.

Лицьовий бік. У центрі поля – портретне правобічне профільне зображення

короля Августа Сильного в короні, кавалерійському обладунку й хутряній мантиї. По зрізу портрета – підпис «МНО». Під портретом – дата «16 – 99•». По краю поля – легенда «D•G• FRID•AUGUST9 POLONIARUM REX, SAX•DUX & ELECT•» («Божою милістю Фрідріх Август, польський король, саксонський герцог і курфюрст»).

Зворотний бік. У центрі поля – портретне правобічне профільне зображення Відукінда Саксонського у вінці, розкішно прикрашеній мантиї, підбитій горностаєм. По краю поля – легенда «WITTEKIND9 ANGRIVARIORUM REX, SAX: PROCERUM DUX•» («Відукінд, ангрійський король, саксонський високий герцог»).

Гурт: легенда «* REGES CREANTUR REGEBUS •» («Королів створюють королі»).

Література: Tenzel 78.VIII; Ampach 15013; Engelhardt 1230; Hutten-Chapski 2613(R2); Merseburger 1424; Raczynski 268; Grund O 1699/02.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002.

Bentkowski F. *Spis medalow Polskich.* – Warszawa, 1830.

Czok K. *Am Hofe Augusts des Starcken.* – Leipzig: Edition Leipzig, 1989.

Dassdorf K. W. *Numismatisch-historischer Leitfaden zur Übersicht der sächsischen Geschichte: nach dem von Teubernschen hinterlassenen Münz-Cabinet mit einer historisch-literarischen Einleitung.* – Dresden, Leipzig: Weigel, 1801.

Die Hofrath Engelhardt'sche Sammlung sächsischer Münzen und Medaillen. V. Teil. – Leipzig: Zschiesche & Köder, 1909.

Forrer L. *Biographical dictionary of medallists, coins-, gem- and seal-engravers, mint-masters & C.* – Vol. II. – London: Spink & Son Ltd, 1904.

Forrer L. *Biographical dictionary of medallists, coins-, gem- and seal-engravers, mint-masters & C.* – Vol. IV. – London: Spink & Son Ltd, 1909.

Grund R. *Die Entwicklung der Medaillenkunst an der Münzstätte Dresden im 17. Jahrhundert.* – Gütersloh: Verlag B. Strothotte, 1996.

Hutten-Chapski Emeric. *Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises.* – Vol. II. – St.-Petersbourg – Paris, 1872.

Kiersnowski R. *Moneta w kulturze wiekow srednich.* – Warszawa: Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1988.

Numophylacium Ampachianum: d. i. Verzeichniss der von... Christian Leberecht von Ampach hinterlassenen Münz- und Medaillen- Sammlung. III. Abtheilung. – Naumburg, 1835.

Piltz G. *August der Starke. Träume und Taten eines deutschen Fürsten Biografie.* – Berlin: Verlag Neues Leben, 1986.

Raczyński E. *Gabinet medalow Polskich oraz tych ktory sie dziejow Polski tyca poczawszy od wstapienia na tron Augusta II az do zgonu syna jego Augusta III (1697–1763).* – Poznan, 1841.

Rokita J. G. *Medalierstwo w sluzbie dworu elektorskiego i krolewskiego Augusta II Wettyna. Funkcje propagandowe medali z lat 1694–1733.* – Warszawa, 2022.

Sammlung Otto. *Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen. Albertinische und ernestinische Linie.* – Leipzig: Zschiesche & Koeder, 1894.

Sommer Dagmar. *Fürstliche Bauten auf sächsischen Medaillen: Studien zur medialen Vermittlung landesherrlicher Architektur und Bautätigkeit.* – Berlin: Lukas Verlag, 2007.

Tentzel W. E. *Saxonia Numismatica. Albertinische Linie. 3. Teil. (reprint der 2. Aufl. Dresden, 1714).* – Berlin: transpress VEB, 1981.